

ВІДГУК
офіційного опонента про дисертаційне дослідження
САМОЙЛОВА Анатолія Миколайовича «Профілактика девіантної
поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі
загальноосвітньої школи», поданого на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук із
спеціальності 13.00.07 - теорія і методика виховання

Реалії сьогодення зумовлюють необхідність перенесення акценту в освітньо-виховних системах на особистість дитини, на вивчення можливостей та обставин її індивідуального розвитку, умов саморозкриття на різних етапах її життєдіяльності.

Вихованню підлітків притаманні певні особливості і в цьому напрямі виконано ряд наукових досліджень. Однак проблема профілактики девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи вивчена недостатньо як у теоретичному, так і в практичному аспектах; крім того, саме в цьому віці активність підлітків часто спрямована на опір виховним впливам. Відомо, що сучасний підліток живе у світі, не знайомому його попередникам. Це - глобальний світ, де є супутникове телебачення, соціальні мережі, інтернет та багато іншого. Сучасні технології надають підліткам як найкраще так і найгірше з усіх світових культур. Етичні межі звичайного підлітка не мають чіткості. Плюралізм - прийняття багатьох ідей та філософій, не виокремлюючи жодної, - замінив існуючі шаблони і правила поведінки. Не дивно, що багато підлітків не знають, в якому напрямі їм рухатися. Технологічні реалії надають сучасним підліткам зв'язок зі світом, а світові надають можливості впливати на них. Відтак, обраний автором підлітковий вік та відповідна тема дисертаційного дослідження цілком виправдані, оскільки саме діти-підлітки потребують нових форм і методів виховного впливу щодо профілактики девіантної поведінки, спеціально підготовлених фахівців.

Дисертаційну роботу Самойлова А.М. вирізняють глибина теоретичних підходів і конкретність методичних пропозицій. Автором грамотно сплановано науковий пошук, про що свідчить формування основних дослідницьких категорій; чіткість концептуальних засад, з яких виходить автор, зумовлює чіткість завдань дослідження, які повністю зреалізовані під час теоретико-експериментальної роботи.

Слід зазначити змістовність і логічність композиційної побудови дослідження, яке має чітку і послідовну структуру, добре окреслені вихідні позиції. Ретельно продумано і сформульовано назви розділів і підрозділів, які належно відображають логіку і зміст дослідницьких новацій.

У першому розділі «Теоретичні основи профілактики девіантної поведінки підлітків» грамотно зроблено дефінітивний аналіз ключових понять. Автором вивчено поняття девіацій, розтлумаченого в різних джерелах вітчизняних та зарубіжних авторів; описано ознаки девіантності; подано робоче визначення девіантності на основі вищезазначеного. Виокремлено

також класифікацію девіантної поведінки, її рівні та категорії (с.25). Уточнено сутність дефініції «асоціальна поведінка» як виду девіантності, «превентивна педагогіка», в якій розрізняють первинну, вторинну і третинну профілактику. Автором також виокремлено конкретні напрями роботи з профілактики девіантної поведінки та концептуальні підходи, зокрема: інформаційно-просвітницький підхід, соціально-профілактичний, медико-біологічний підхід, які не виключають, а доповнюють один одного; особистісно орієнтований напрям (с.36-38). Показано також зарубіжний досвід і зроблено висновок про неможливість віднайти універсальний підхід до профілактики девіацій підлітків, а відтак профілактика повинна бути комплексною.

В цілому аналіз значної кількості психолого-педагогічної літератури (221 джерело) дозволив виробити чіткі теоретичні позиції, які стали надійною базою експериментального дослідження проблеми профілактики девіантної поведінки підлітків у сучасному соціально-виховному середовищі.

Дисертантом виписано та розтлумачено принципи профілактики девіантної поведінки підлітків, які відображають найбільш очевидні, стійкі і повторювальні зв'язки, що характеризують виховний процес. Саме на них автор спирається на формувальному етапі експерименту. На підставі аналізу основних проблем і чинників формування девіантної поведінки підлітків автором прописано пріоритетні напрями профілактичної роботи в освітній установі.

У другому розділі «Діагностика девіантної поведінки підлітків» автором вдало описано і проаналізовано критерії та показники девіантної поведінки підлітків; презентовано також зміст відхилень у поведінці важковиховуваних учнів (дослідник Г.В.Товканець с.56), та зроблено висновок про необхідність своєчасної діагностики характерологічних відхилень.

Особливо високої оцінки заслуговують методичні аспекти дисертаційної роботи Самойлова А.М. Для досягнення мети констатувального етапу експерименту автору знадобилося самостійно розробляти анкети (йдеться про «Анкету щодо виявлення ставлення учнів до школи» (с.97), «Анкету для з'ясування рівня знань підлітків про норми моралі і права» тощо) та вибирати з наявних педагогічних і психологічних методик, оскільки загальновизнаної методики для визначення рівня девіацій не існує. Детально продумано і належно представлено оригінальний зміст, методи, прийоми, форми роботи з профілактики підліткових девіацій, що переконливо засвідчує про плідну діяльність дисертанта у сфері теорії і методики виховання як талановитого педагога, організатора конструктивної взаємодії учасників виховного процесу.

Аналіз отриманих під час констатувального етапу експерименту результатів дозволив автору виокремити три рівні девіантності підлітків: ситуативний, стійкий та критичний. Результати констатувального етапу експерименту дозволили дисертанту стверджувати, що загальна кількість девіантних підлітків становить 18 відсотків. Це дозволяє зробити оптимістичний прогноз та підтверджує тезу про те, що підлітковий вік не обов'язково повинен бути складним періодом. Деякі підлітки відчують

проблеми, дехто потрапляє в біду, але більшість (майже 9 з 10) проходить цей етап досить спокійно. Професор Лоренс Стейнберг (США) зазначає, що «проблеми, які ми розглядаємо як «природну» частину підліткової поведінки: злочинність, насильство, неповага до авторитетів тощо, - зовсім не є нормальними: їм можна запобігти, з ними можна впоратися. Хороші діти не можуть автоматично стати поганими підлітками». І додає, що насправді, більша частина того, що ми дізнаємося із засобів масової інформації, стосується 10 відсотків важких підлітків, які були важкими дітьми.

Сформульовано також вимоги до педагога щодо реалізації системно-комплексного підходу до вирішення завдань профілактики девіації.

Опис та застосування методів роботи описано у третьому розділі «Педагогічні умови профілактики девіантної поведінки підлітків». Зокрема детально представлено методику діяльності інтерактивного театру як ефективної форми роботи з підлітками на прикладі притч. Гарно описано методику використання мультимедійних форм роботи (за В.Каплінським). Детально теоретично і практично описано роботу над створенням шкільної газети та роботу клубу журналістів (в додатках є алгоритм). Також цікавою формою виховної роботи є спільнота дослідників (с. 148). Автором описано метод бесіди, його переваги, розуміння складності та специфіки цього методу в дитячому колективі.

Аналіз дисертаційного дослідження А.М.Самойлова свідчить про вірогідність отриманих результатів, які висвітлені в цьому ж розділі. Така вірогідність забезпечена добром відповідного комплексу дослідницьких методів. Достатнє володіння методами якісного та кількісного аналізу педагогічних процесів дозволило автору зробити науково обґрунтовані висновки, які базуються на результатах дослідження і відображають його суть.

Результати дослідження знайшли широке висвітлення в наукових працях дисертанта. Вражає географія апробації та впровадження результатів дослідження, а саме: участь у міжнародних, Всеукраїнських науково-практичних конференціях, кількість публікацій (29, з них 13 у фахових виданнях), є закордонні. Ці публікації зроблено на основі ретельної науково-дослідницької роботи в контексті проблематики дослідження.

Зміст дисертації узгоджено з основними положеннями автореферату. Результати знайшли досить вдале відображення в таблицях і графіках.

Не ставлячи під сумнів здобутки дисертаційного дослідження, ми впевнені, що його рівень ще б значніше виріс за умови більшої уваги дослідника до наступних аспектів:

1. Ми відзначили оригінальність і дієвість запропонованих та апробованих автором форм і методів щодо педагогічної профілактики девіантної поведінки підлітків, але в описах не вистачає конкретики, прикладів. Так, інтерактивний театр розігрував вистави, створені на основі притч (с. 131), а яких саме: Біблійних, чи взятих з інших джерел, про що вони?; відбувався аналіз епізодів художніх фільмів, а яких саме - не сказано: назви, рік створення,

країна походження тощо. Описано роботу літнього шкільного табору. Кількості дітей ми не знайшли в роботі, адже не всі діти експериментальної групи відвідували пришкільний табір. Не відомо, хто допомагав авторові в роботі. Описано, наприклад, таку форму роботи як сплав річкою Південний Буг (с. 117), а це вимагає спеціальних дозволів, обладнання, залучення відповідних фахівців. Бракує плану роботи такого табору зі всіма описаними формами і методами виховної роботи, частотою їх застосування.

2. В дослідженні не приділено уваги вивченню вікових меж підліткового віку, адже хронологічно підлітковий період, як фаза життєвого шляху, презентований в наукових джерелах неоднозначно. Дослідниця Т.Гурлеєва розглядає два періоду: молодший і старший підлітковий вік. Автор залучив до експерименту учнів 5-7 класів (с.82, 83). На нашу думку, учнів саме 5 класів не варто було долучати до дослідження щодо підліткових девіацій. Загально відомо, що п'ятий клас - це період переходу дитини з початкової школи до її середньої ланки, період адаптації, пристосування до нових умов навчання, нових учителів, предметів тощо. Для учнів це досить важкий період і тут девіації можуть бути пов'язані зі стресом, спричиненим новизною обставин, в яких опинилася дитина, не адаптованістю до нових умов навчання. Відповідно і профілактика має бути дещо інакшою.
3. В роботі серед причин, що гальмують усунення впливу десоціалізуючих чинників на активізацію виховного потенціалу загальноосвітньої школи, заявлено про відсутність єдиного координуючого центру забезпечення профілактики девіантної поведінки (с.95-96), не здійснення профілактики процесів та явищ, пов'язаних з девіантними проявами у дітей тощо. На нашу думку, варто було б проаналізувати плани виховної роботи тих класних керівників, в класах яких проведено експеримент, дізнатися, яку саме роботу вони проводять з даного напрямку; які існують державні міністерські програми (а вони є і на виконання їх школи звітують). Тобто в даному випадку повинно йтися про ефективність чи неефективність роботи, чи окремих її форм та методів, а не про повну відсутність та невідповідність фахівців-освітян.
4. Експериментальна вибірка дослідження, яку складають 978 учнів і 20 вчителів, є цілком репрезентативною, але дослідно-експериментальною базою обрано загальноосвітні школи № 4 та № 26 міста Вінниці. Можливо, для більшої повноти експерименту, варто було б залучити й сільські школи, адже відомо, що причини девіацій та методи профілактичної роботи дещо відрізняються у сільській місцевості відносно міста; не такий і відсоток девіантних

підлітків. Відтак, запропонований та апробований в міських школах комплекс заходів дещо ставить під сумнів їх доцільність у сільських школах.

5. В роботі школа і підлітки виявилися зовсім ізольованими від сім'ї. В моделі «Методики профілактики девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи» (с.99) повністю відсутня сімейна складова, робота з батьками. Дослідники підкреслюють, що ніколи раніше батьки підлітків не були такими безпорадними, і водночас їх роль не була такою важливою. Підліткам потрібні батьки більше ніж будь-коли. Всі дослідження вказують на те, що батьки мають величезний вплив на життя підлітка (формування його самооцінки, прищеплення морально-етичних норм тощо). Часто діти погано поведуться лише через те, що їм бракує любові, уваги та розуміння в родині. Хоча серед подальших наукових розвідок і вказано вивчення шляхів взаємодії з батьками (с.197), ми впевнені, що на будь-якому етапі виховання певних змін можна досягти лише в тандемі співпраці з батьківською громадою. Крім того, школа не повинна перебирати на себе функції сім'ї і сучасних батьків часто потрібно перефокусувати на те, що вони в першу чергу є тими особами, які відповідають за власну дитину (як про це зазначено в «Сімейному кодексі України»).
6. Говорячи про інформаційно-просвітницький підхід у профілактиці підліткових девіацій, на нашу думку, не можна не згадати про захоплення дітей комп'ютерними мережами (інтернет, соціальні мережі тощо), відвідування сайтів з небажаним контентом, і той вплив, які вони здійснюють на сучасних школярів. Адже учні сьогодні не слухають радіо, не читають пресу і майже не дивляться телевізор - світогляд, моральні норми, поведінкові стандарти, значною мірою формує монітор; не завжди позитивний вплив здійснюється і на психіку дитини, що теж відбивається на її поведінці, не говорячи вже про кіберзлочинність, де дійовими особами інколи стають і підлітки. Навчити дітей фільтрувати безперервний потік інформації різного наповнення - теж задача сучасного педагога в контексті профілактики підліткових девіацій.

Вищезазначені зауваження не є суттєвими, а тому не знижують наукового рівня та практичної цінності представленого до захисту дослідження, яке є глибоким за змістом, чітко структурованим, логічно довершеним, засвідчує самостійність дослідника, його сумлінність, здатність до всебічного аналізу експериментальних даних.

Усе вищесказане дозволяє зробити висновок про те, що виконане Самойловим Анатолієм Миколайовичем наукове дослідження «Профілактика девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи» відповідає вимогам, які ставляться до досліджень на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання, а дисертант заслуговує на присудження цього ступеня.

Офіційний опонент –
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філології та
гуманітарних наук Комунального
вищого навчального закладу
«Вінницька академія неперервної освіти»

Галич Т.В.

ПІДПИС
Галич Т.В.
ЗАСВІДЧУЮ

ЗАВ. КАНЦЕЛЯРІЄЮ
АВІСЬ
А.В.
2019 РІК